

LES ESGLÉSIES DEDICADES A SANT ANDREU I A SANT ROMÀ A LES TERRES CATALANES

Joan FORT i OLIVELLA

És lògic que un sant com sant Andreu, que fou el primer apòstol de Crist, junt amb el seu germà Pere, i pujà prest a la seva barca, i que va esdevenir patró de l'Església catòlica oriental, hagi tingut també a les terres catalanes moltes esglésies dedicades (115 a Catalunya i 145 a tot el territori estudiat) fins al 1300, xifres potser semblants a les de sant Martí de Tours, que ja vaig estudiar pel que fa a les comarques gironines, on va tenir 63 esglésies dedicades,¹ però molt superiors a les dels temples dedicats a sant Sadurní (69 i 90 respectivament),² i sobretot als dedicats a sant Romà (40 i 51 respectivament).

Però curiosament al seu territori marítim, llevat del Maresme, i ponentí gairebé no n'hi ha. I vist així globalment, ja se li'n dedicaren moltes abans de l'any 1000 (33 i 43, respectivament), que pràcticament es doblaren entre el 1001 i el 1300, es mantingueren en el nivell del període inicial en el que va de l'any 1301 al 2000. La majoria es construïren en un coster de muntanya (64 i 83 respectivament), ja moltes menys en un turó o en un pla, i algunes estaven vinculades amb algun monestir o eren a prop d'un estany (6).

Si mirem les dades per bisbats, la situació es reparteix de manera lleugerament diferent, pujant el d'Urgell fins a 35 i quedant-se el de Vic amb 17, el de Barcelona amb 13 i el de Lleida amb 12.

Com es pot apreciar en el primer quadre, totes les "regions" establertes menys les de Lleida i Tarragona que no arriben ni a deu, tenen entre 20 i 25 esglésies dedicades a sant Andreu, les comarques que en tenen més són l'alt Urgell (12), la Garrotxa i Osona (9), i el Rosselló, el Conflent, el Berguedà, el Bages i el Pallars Sobirà (8), i la majoria en tenen només entre 1 i 3. A les del nord, de Girona i d'Osona pràcticament se'n van fer les mateixes entre el 800 i el 1000 que entre el 1001 i el 1300, proporció que es trenca a les altres "regions" del nord, tenint en compte que les que apareixen documentades per primera vegada a la famosa i suposada "Acta de la Seu d'Urgell" del 811, les he posat com si fossin del segle XI.

I pel que fa a sant Romà, n'hi ha dos, un fou un màrtir del segle III i l'altre fou un poeta líric que visqué entre els segles V i VI, que va destacar per la seva obra litúrgica musical. He trobat 40 temples dedicats a aquests sants a tot el Principat de Catalunya i 51 a tot el territori català estudiat. En aquest cas, només assoleix una certa presència a les regions de Girona (11), i a l'Alt Urgell (15) i l'Alt Pirineu (15), i esdevé insignificant a les altres regions i nul·la a les de Tarragona i Lleida. I per bisbats, només destaquen el d'Urgell amb 22, i el de Girona amb 10, i també estan majoritàriament en un coster. Les seves festes se celebren el 18 de novembre i l'1 d'octubre respectivament.

¹ J. FORT I OLIVELLA, "Sant Martí i el romànic gironí", *Revista de Girona*, núm. 172, setembre-octubre 1995, p. 64-69.

² J. FORT I OLIVELLA, "Esglésies dedicades a Sant Sadurní a Catalunya, Andorra i la Catalunya Nord abans del 1300", *Societat d'Onomàstica. Butlletí interior*, núm. 97, juny 2004, p. 26-31.

La base del treball ha estat, com en els meus articles esmentats, la *Catalunya Romànica* (*Cat. Rom.*, 26 volums, 1984-1999), complementada amb la *Gran Geografia Comarcal de Catalunya* (GGCC, 19 volums), la *Gran Enciclopèdia Catalana* (GEC, 2a. ed., 26 volums), l'*Inventari d'esglésies*, de Josep Maria Gavin (Gavin, 26 volums), els tres volums de *L'arquitectura medieval de l'Empordà*, de Joan Badia i Oms (Diputació de Girona, I, 1977; II A, 1978; II B, 1981) i *L'Alt Penedès*, Generalitat de Catalunya, Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya, 2, 1986 (*Inv. Alt Penedès*).

Esglésies dedicades a sant Andreu i sant Romà per regions i comarques

<i>Comarca</i>	<i>Nombre</i>	<i>800-1000</i>	<i>1001-1300</i>	<i>1301-2000</i>	<i>En turó</i>	<i>En coster</i>	<i>Al pla</i>							
Rosselló	8	1	4	1	4	0	2	0	2	0	6	1		
Vallespir	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Fenolleda	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Conflent	8	0	4	0	4	0	2	1	0	0	8	0	0	0
Capcir	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0
Cerdanya	3	2	1	0	2	2	2	0	0	0	2	1	1	1
NORD	21	4	11	1	10	3	6	1	0	0	14	2	7	2
Alt Empordà	3	3	3	2	0	1	3	1	0	2	0	0	3	1
Baix Empordà	3	2	1	1	2	1	1	1	1	1	0	1	2	0
Gironès	1	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0
Selva	1	3	1	0	0	3	1	2	0	0	1	2	0	1
Pla de l'Estany	4	1	1	1	3	0	0	0	1	1	0	0	3	0
Garrotxa	9	1	4	0	5	1	1	0	1	0	6	1	2	0
Ripollès	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
GIRONA	21	11	10	5	11	6	7	4	4	4	7	5	10	2
Osona	9	1	7	0	2	1	1	0	1	0	8	1	0	0
Vallès Oriental	5	0	1	0	4	0	2	0	0	0	5	0	0	0
Maresme	6	1	1	0	5	1	2	0	3	0	3	1	0	0
Barcelonès	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
Baix Llobregat	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0
OSONA	22	2	10	0	12	2	5	0	4	0	16	2	2	0
Berguedà	8	2	4	0	4	2	2	0	0	0	6	2	2	0
Bages	8	0	1	0	7	0	6	2	4	0	3	0	1	0
Anoia	3	1	0	0	3	1	0	0	1	1	2	0	0	0
ALT	19	3	5	0	14	3	8	2	5	1	11	2	3	0
LLOBREGAT														
Andorra	3	4	0	1	3	3	2	2	0	1	2	2	1	1
Alt Urgell	12	8	3	0	9	8	2	0	2	0	10	6	0	2
Solsonès	6	1	2	0	4	1	2	0	3	1	3	0	0	0
Segarra	3	2	0	0	3	2	0	0	1	0	2	2	0	0
ALT URGELL	24	15	5	1	19	14	6	2	6	2	17	10	1	3
Pallars Sobirà	8	7	0	0	8	7	3	1	6	2	2	5	0	0
Pallars Jussà	6	1	1	0	5	1	2	0	3	1	2	0	1	0
Val d'Aran	2	0	0	0	2	0	0	0	0	0	2	0	0	0
Alta Ribagorça oriental	1	3	1	0	0	3	0	0	0	0	0	2	1	1
Alta Ribagorça occidental	2	0	0	0	2	0	0	0	1	0	1	0	0	0
Baixa Ribagorça oriental	4	3	0	0	4	3	0	0	1	0	2	0	1	3
Baixa Ribagorça occidental	1	1	0	0	1	1	0	0	0	1	1	0	0	0
ALT PIRINEU	24	15	2	0	22	15	5	1	11	4	10	7	3	4

Llitera	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0
Noguera	2	1	0	0	2	1	0	1	0	1	2	0	0	0	0
Urgell	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
Pla d'Urgell	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
Segrià	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0
LLEIDA	6	1	0	0	6	1	2	1	0	1	4	0	2	0	0
Alt Penedès	3	0	0	0	3	0	2	0	1	0	1	0	1	0	0
Baix Penedès	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
Alt Camp	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
Baix Camp	3	0	0	0	3	0	0	1	0	0	2	0	1	0	0
Terra Alta	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
TARRAGONA	8	0	0	0	8	0	3	1	2	0	4	0	2	0	0
TOTAL	145	51	43	7	102	44	42	12	32	12	83	28	30	11	

Esglésies dedicades a sant Andreu i sant Romà per bisbats

<i>Bisbat</i>	<i>Nombre</i>		<i>800-1000</i>		<i>1001-1300</i>		<i>1301-2000</i>		<i>En turó</i>		<i>En coster</i>		<i>Al pla</i>		
Elna	19	3	10	1	9	2	4	1	0	0	13	2	6	1	
Girona	24	10	10	4	14	6	7	4	5	4	8	4	11	2	
Vic	17	2	4	1	13	1	4	2	4	0	12	2	1	0	
Urgell	35	22	9	1	26	21	10	3	13	5	18	13	4	4	
Solsona	20	5	6	0	14	5	7	0	5	1	15	4	0	0	
Barcelona	13	1	3	0	10	1	5	0	2	0	8	1	3	0	
Lleida	12	8	1	0	11	8	2	1	2	2	6	2	4	4	
Tarragona	4	0	0	0	4	0	2	1	1	0	2	0	1	0	
Tortosa	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	
TOTAL	145	51	43	7	102	44	42	12	32	12	83	28	30	11	
Total Principat	115	40	33	5	82	35	35	9	30	10	64	22	21	6	

APÈNDIX

Esglésies dedicades a sant Andreu i a sant Romà

ROSSELLÓ (8 + 2 i 1)

Sant Andreu de Bages (Bages del Rosselló, poble envoltat d'estanys, al pla), 1093, romànica reformada. *Cat. Rom.*, vol. XI, p. 126.

Sant Andreu de Banyuls (Banyuls dels Aspres), 1091, al pla, a la riba meridional de l'estany que separava Banyuls de Sant Joan de la Cella, al terme anomenat Vila Vella. *Abans del 1411 el poble es traslladà a un lloc més enturonat i segur, i la nova església fou edificada entre el 1424 i el 1427 pels canonges del priorat de Santa Maria de Fontclara, destruït per un aiguat del Tec. *Cat. Rom.*, vol. XI, p. 60.

Sant Andreu de Bigaranes (Santa Maria la Mar), al pla, antiga església, al NO del poble, surt en un precepte de Lotari a Sant Pere de Roda del 982, i va existir fins al segle XVII, però només en queda el nom de la partida. *Cat. Rom.*, vol. XI, p. 67; *GGCC*, vol. XIV, p. 283.

Sant Andreu de Casafabre o de Monistrol (Casafabre, els Aspres), a uns 400 metres, amb el primer nom surt en un privilegi de l'any 981 a favor del monestir de Sant Pere de Roda com una cel·la, però s'abandonà, i des del 1374 fins al segle XV surt amb el segon nom, presidint aquest veïnat, després abandonat. *Cat. Rom.*, vol. XI, p. 61.

Sant Andreu de Feliu d'Avall (Sant Feliu d'Avall), 1077, reconstruïda el 1863. L'absis és de planta semicircular a l'interior i poligonal a l'exterior, del segle XII, però arrebossat. *Cat. Rom.*, vol. XI, p. 366.

Sant Andreu de Ribesaltes (Ribesaltes), al pla, el 923 o el 930 és donada al monestir de Santa Maria de la Grassa per un tal Landric, que l'havia heretat junt amb l'alou dels seus pares. És romànica del segle XI, amb restes d'una construcció anterior, de tombes i elements d'època romana. *Cat. Rom.*, vol. XI, p. 327.

Sant Andreu de Ribesaltes (abans Santa Maria), 1077, parròquia arran de la fortificació de la vila el 1177 en detriment de l'anterior, reconstruïda entre els anys 1657 i 1669. *Cat. Rom.*, vol. XI, p. 66.

Sant Andreu de Sureda (Sant Andreu de Sureda), al pla, monestir fundat per l'abat Miró pels volts de l'any 800, segons un precepte donat per Lluís el Piadós al seu successor Sisegut l'any 823. Reconstruïda abans de l'any 981, consagrada el 1121. *Cat. Rom.*, vol. XI, p. 341.

***Sant Andreu de Terrades** (Illa), església desapareguda. Gavin, Ros, índex, p. 337.

Sant Romà (Llupià), al pla, 958, avui desapareguda, sobre l'antiga via del Conflent, a l'est del poble de Llupià, prop de Tuïr. *Cat. Rom.*, vol. XI, p. 62.

VALLESPÍR (1)

Sant Andreu de Montboló, 993?, d'una nau fortificada. *Cat. Rom.*, vol. XXV, p. 133-136.

FENOLLEDA (1)

Sant Andreu de Pesillà de Conflent (Pesillà), a 320 metres, en un coster a la part de dalt del poble, a l'esquerra de l'Adasig, donada el 974 a Sant Pere de Roda, però el temple és modern. *GGCC*, vol. XIX, p. 488 i 489.

CONFLENT (8 + 2 i 1)

Sant Andreu de Bell-lloc (Vilafranca de Conflent), a 860 metres, al despoblat de Bell-lloc, al nord de Vilafranca de Conflent i al nord-est del despoblat de Campelles, 1163 vinculada amb Cuixà, romànic del segle XII. *Cat. Rom.*, vol. VII, p. 540.

Sant Andreu de Catllà (Catllà), presideix el poble, a un extrem de la cellera i a l'esquerra de la Castellana, s'esmenta des del 948 i vinculada amb el monestir de Cuixà, conserva la façana meridional amb la porta i l'absis del segle XI, i tres naus i dos pisos del campanar del segle XII. *Cat. Rom.*, vol. VII, p. 346-348.

Sant Andreu d'Eixalada (Nyer), antiga església abacial d'un monestir fundat l'any 840 i confirmat el 847 pel comte Berà II, fill del comte Argila. El monestir era a les proximitats de les fonts calentes termals avui dites de Toès. Segons una tradició incerta, l'església de Sant Andreu hauria estat una mica per sobre de l'actual establiment termal. El monestir fou destruït a la tardor del 878, i els monjos, alguns dels quals havien vingut de Cuixà, decidiren d'aixecar el nou monestir a Cuixà. *Cat. Rom.*, vol. VII, p. 274.

Sant Andreu d'Évol (Oleta), església parroquial, a la part més alta del poble, sota el promontori del castell, romànica de l'inici del segle XI, però no esmentada fins al 1347. *Cat. Rom.*, vol. VII, p. 474.

Sant Andreu de les Vinyes (Vilafranca de Conflent), desapareguda, era a la riba esquerra de la Tet, una mica més amunt de l'antic pont de Sant Andreu, del qual només resta l'estrep de la banda esquerra, ja que fou destruït pel pont actual. Esmentat el 1217, era el temple de la "vila nova", és a dir, l'actual raval de la vila de Vilafranca de Conflent. Al segle XVIII sembla que canvià la seva advocació per la de Sant Esperit. Maria-Lluïsa Ramos i Martínez, *Cat. Rom.*, vol. VII, p. 276.

Sant Andreu de Llar (Canavelles), a llevant del poble de Llar, a uns cinc-cents metres, en el clos del cementiri, 946 vinculada a Cuixà, romànica del segle XI, abandonada des de l'inici del segle XIX. *Cat. Rom.*, vol. VII, p. 324.

*Nova. Gavin, 3, Conf 13.

Sant Andreu de Tarerac (Tarerac), al centre del nucli agrupat del poble, 1011, encara que la vall estava vinculada amb Cuixà des del 950, i la vila des del 958, romànic del segle XI o primeries del segle XII. *Cat. Rom.*, vol. VII, p. 515.

Sant Andreu de Vallestàvia (Vallestàvia), en ruïnes, al mig del cementiri parroquial situat a uns tres-cents metres aigua avall del poble de Vallestàvia, a un nivell molt més baix i també prop del marge esquerre del riu, 1011 possessió de Cuixà, romànica del final del segle X - segle XI, ampliada al segle XI. *Cat. Rom.*, vol. VII, p. 524.

***Sant Andreu d'Oleta** (Oleta), església parroquial, construïda el 1611, abans Santa Maria d'Oleta (1070). Gavin 3, Conf 98, p. 136.

***Sant Romà** (Fontpedrosa), capella esmentada al segle xv i de la qual només ha quedat el nom de l'indret, a l'esquerra de la Tet, prop del pont Sejourné. *GGCC*, vol. XV, p. 206.

CAPCIR (0 i 1)

Sant Romà de Ral (Ral), romànica del segle xi, 1286. *Cat. Rom.*, vol. XXVI, p. 256 i 257.

CERDANYA (3 + 2 i 2)

Sant Andreu d'Angostrina (Angostrina i Vilanova de les Escaldes, Alta Cerdanya), al capdamunt del poble d'Angostrina, romànica del segle xi amb pintures, surt a l'acta de la Seu de final del segle x. *Cat. Rom.*, vol. VII, però sense el sant, p. 79-82.

Sant Andreu de Baltarga (Bellver de Cerdanya), al poble de Baltarga, al vessant meridional del serrat que porta el seu nom, consagrada el 30 d'octubre de 891 pel bisbe Ingobert d'Urgell, i potser construïda pel bisbe Esclua cap al 886, romànica del segle xi i amb restes de pintures, reconstruïda el 1771. *Cat. Rom.*, vol. VII, p. 100.

Sant Andreu de Vilallobent (Puigcerdà), al poble de Vilallobent, situat vora la confluència del riu de Vilallobent amb la Llawanera; surt a l'acta de la Seu de final del segle x o primeria del segle xi sense el sant; romànica del segle xi amb fileres d'*opus spicatum*, reformada. *Cat. Rom.*, vol. VII, p. 223.

***Sant Andreu** (Bolvir), capella a l'oest del poble, incorporada al mas de Sallenç. *GGCC*, vol. VII, p. 323.

***Sant Andreu** (Enveig), segles XIII-XIV, abans Sant Sadurní. *GGCC*, vol. XV, p. 220. Surt a l'acta de la Seu sense el sant, el 1121 com a Sant Sadurní. *Cat. Rom.*, VII, p. 130.

Sant Romà (Montellà i Martinet) "La presència d'un castell anomenat de Sant Romà, al sud del terme, a llevant de Bastanist, fa suposar que en mateix indret, o en un lloc proper hi hagué una església sota l'advocació d'aquest sant. La primera notícia del castell de Sant Romà és de l'any 1107. Carles Puigferrat i Oliva, *Cat. Rom.*, vol. VII, p. 48.

Sant Romà de Càldegues (la Guingueta d'Ix, Alta Cerdanya), església d'aquest lloc, a uns dos quilòmetres d'Ix, ja esmentada a l'acta de la Seu de final del segle x o primeria del segle xi, del segle xi realçada i amb capelles del segle XVIII. *Cat. Rom.*, vol. VII, p. 159.

ALT EMPORDÀ (3 + 3 i 3 + 1)

Sant Andreu d'Oliveda (Maçanet de Cabrenys), 951 possessió del monestir de Camprodon però sense dir el sant, 1169, romànica del segle XII amb absis carrat. *Cat. Rom.*, vol. IX, p. 563.

Sant Andreu de Borrassà (Borrassà), 817 assemblea, restes del segle x, actual dels segles XVII-XVIII. *Cat. Rom.*, vol. IX, p. 422.

Sant Andreu de Vila-robau (Ventalló), en un tossal, al mig del poble, del segle x amb absis de ferradura, 1420, agregada a Sant Genís de Palol, segle XVII parròquia independent.

*L'església nova és del segle XVIII. *Cat. Rom.*, vol. IX, p. 870; Gavin, 13, A Emp 327, p. 174, nova A Emp 327, p. 175.

***Sant Andreu** (Sant Llorenç de la Muga), capella consagrada el 4 de juliol de 1605 al costat del pont Vell seguint les formes romàniques. *GGCC*, vol. IV, p. 219-220.

***Sant Andreu de Roses** (Roses), església parroquial al segle XIV, dels súbdits del monestir, que es trobava al sector després inclòs a la banda N de la Ciutadella, i va donar nom al baluard de Sant Andreu. L'església nova, edificada al centre de la vila i dedicada a Santa Maria, fou beneïda el 1796. *GGCC*, vol. IV, p. 276 i 273.

***Sant Romà**, capella del castell de Requesens (la Jonquera), segle XIX amb elements de Santa Maria de Requesens del segle XII-XIII. *Cat. Rom.*, vol. IX, p. 514; Gavin, 13, A Emp 161, p. 89.

Sant Romà de Casamor (Cabanelles), 844, cel·la de Sant Pere d'Albanyà. Restes del "convent de Sant Romanç" a 200 metres al migdia de l'ermita, en arribar al poble, del segle X, amb una porta adovellada enlairada més tardana. *Cat. Rom.*, vol. IX, p. 429. Ermita de Sant Romà, sense culte i ruïnosa, del segle XVIII, al nord del veïnat i al cim d'un pujol. *BADIA i HOMS, L'arquitectura medieval de l'Empordà, II-A. (Alt Empordà)*, p. 61; capella de can Germà = Gummà, ruïnes. Gavin, 13, A Emp, índex.

Sant Romà de Delfià (Rabós), enlairada, 844 sentència falsa, *Rationes 1279-80*, romànica del segle XI, església sufragània. *Cat. Rom.*, vol. IX, p. 774.

Sant Romà del castell de Rocabertí (la Jonquera). Restes del segle XII-XIII, parròquia 1362. *Cat. Rom.*, vol. IX, p. 516.

BAIX EMPORDÀ (3 + 1 i 2 + 1)

Sant Andreu de Pedrinyà (la Pera), 1064, romànica del segle XI amb pintures. *Cat. Rom.*, vol. VIII, p. 256.

Sant Andreu d'Ullà (Ullà), al centre del poble, abans 1182, base de paret preromànica, nau del segle XI, part oriental més tardana. *Cat. Rom.*, vol. VIII, p. 330.

***Castell i necròpolis de Sant Andreu d'Ullastret**, consta com a Sant Andreu de l'Estany l'any 1571. *Cat. Rom.*, vol. VIII, p. 338.

L'església d'Ullastret està dedicada a sant Pere, sant Joan i sant Andreu segons el precepte de l'any 949 i és romànica del segle XI.

Sant Romà de Llabià (Fontanilles), enlairada, sobre l'estany d'Ullastret, 1182, romànica amb volta apuntada, segle XIII. *Cat. Rom.*, vol. VIII, p. 216.

Sant Romà de Sidillà o de les Arenes (Foixà), parròquia el 1226, preromànica amb absis trapecial del final del segle IX - segle X, poblat abandonat. *Cat. Rom.*, vol. VIII, p. 212.

***Sant Romà** (Palamós, abans Santa Eugènia de Vila-romà), capella 1315 "indret de Sant Romà i l'esglesiola", capella visita pastoral 1401, 1517 Santa Maria de la Pietat, ara amb una masia afegida al costat. *Cat. Rom.*, vol. VIII, p. 88-89.

GIRONÈS (1 + 1)

Sant Andreu Salou (ídem), a 132 metres, en una petita elevació a l'esquerra de la riera de Gotarra, lloc 887, 1222, refet als segles XVIII-XIX. *Cat. Rom.*, vol. V, p. 40.

***Sant Andreu d'Estanyol** (Besanó), abans Sant Joan (882), consagrada a sant Andreu el 1704. *Cat. Rom.*, vol. V, p. 38.

SELVA (1 + 1 i 3 + 2)

Sant Andreu de Castanyet (Santa Coloma de Farners), 950. *Cat. Rom.*, vol. V, p. 237.

***Sant Andreu** (Blanes), capelleta davant sa Palomera, però dona nom a l'indret. Gavin, sense foto, XI, p. 261.

Sant Romà (Sant Feliu de Buixalleu), a 439 metres? "Capella rural documentada des del 1511, però que existia de molt abans, perquè el cognom Santromà ja apareix des del 1280 al terme de Buixalleu. Es troba a poca distància vers el nord-est de l'església parroquial de Sant Feliu. Avui dia es coneix el seu emplaçament original en unes ruïnes conegudes con Sant Romà vell, per a distingir-les de

***Sant Romà nou**, una moderna capella feta fa poques dècades." Antoni PLADEVALL i FONT, *Cat. Rom.*, vol. V, p. 236.

Sant Romà de Brunyola (Brunyola), en una zona planera, a la riba esquerra de l'Onyar, 1279, molt rústega, segles x-xv. *Cat. Rom.*, vol. V, p. 290.

Sant Romà de Lloret (o la Mare de Déu de les Alegries) (Lloret de Mar), a la dreta de l'antic camí i de la carretera de Lloret a Vidreres, consagrada pel bisbe de Girona Berenguer Guifré el 8 de gener de 1079, i ara també coneguda com l'Església Vella i l'Antiga. Conserva part del campanar romànic, però va ser reformada als segles xvii i xviii, i reedificada el 1914. *Cat. Rom.*, vol. V, p. 302-303.

***Sant Romà de Lloret** (Lloret de Mar), construïda al centre del poble del 1510 al 1522, va substituir l'altra com a parròquia, ídem.

PLA DE L'ESTANY (4 i 1)

Sant Andreu de Mata (Porqueres), al costat del Terri, 1019, romànica del segle xiii molt avançat. *Cat. Rom.*, vol. V, p. 290.

Sant Andreu de Serinyà (Serinyà), 1182, romànica del segle xii. *Cat. Rom.*, vol. V, p. 462.

Sant Andreu del Terri (Cornellà de Terri, abans municipi), sobre el Terri, 840, aixecada pels monjos de Santa Maria d'Amer, romànica del segle xii. *Cat. Rom.*, vol. V, p. 416.

Sant Andreu del Vilar de Terradelles (Vilademuls), en un petit serrat, a l'esquerra del Cinyana, 1372, romànica del segle xii, però ha perdut l'absis. *Cat. Rom.*, vol. V, p. 473.

Sant Romà de Miànigues (Porqueres), església en un turó de 220 metres, al sud de l'estany de Banyoles, cedida al monestir de Banyoles en l'acta de consagració del 957, però força reformada. *Cat. Rom.*, vol. V, p. 288-289.

GARROTXA (9 + 1 i 1)

Sant Andreu de Bestrecà (Beget, ara Camprodon), 870 metres, any 979, romànica del segle XII. *Cat. Rom.*, vol. IV, p. 155.

Sant Andreu de Gitarriu o Guitarriu (Sales de Llierca), en un lloc enlairat, 1228 *Guitarriro*, romànica del segle XI. *Cat. Rom.*, vol. IV, p. 310.

Sant Andreu de Llorona o Lliurona (Bassegoda, ara Albanyà), a 766 metres, any 1019, romànica del segle XII modificada.

Sant Andreu del Coll (Olot), a 600 metres, enlairada sobre el coll que li dona nom, i que en el segle X es deia *Adrovario*, consagrada el 26 de novembre de 995, romànica del segle XII, amb un poblat i tombes al costat. *Cat. Rom.*, vol. IV, p. 288.

Sant Andreu del Torn (Sant Ferriol), 977, absis preromànic (ara sagristia), campanar del segle XI, nau del segle XVIII. *Cat. Rom.*, vol. IV, p. 328.

Sant Andreu de Porreres (la Vall de Bianya), a 818 metres, enlairada, 977, romànica del segle XII, reformada al segle XV. *Cat. Rom.*, vol. IV, p. 380.

Sant Andreu de Ruïlles (Mieres), sobre un turonet de 344 metres, 1017, d'origen romànic, portalada 1798. *Cat. Rom.*, vol. IV, p. 257.

Sant Andreu de Sobre-roca o de la Barroca (Sant Aniol de Finestres), a 390 metres, en un planell enlairat per on passa el camí de Banyoles a Amer, any 885, remodelada al segle XVII, llinda 1565. *Cat. Rom.*, vol. IV, p. 436.

Sant Andreu de Socarrats (la Vall de Bianya), a 360 metres, lleugerament enlairada, dedicada i consagrada el 12 de gener de 1117 pel bisbe Berenguer Dalmau de Girona, on es diu que limita amb Sant Andreu del Coll. *Cat. Rom.*, vol. IV, p. 373.

***Sant Andreu**, antiga capella del mas Banyils (Sales de Llierca), restes de l'església, avui convertida en habitatge. Gavin, 4, Gar 166, p. 83.

Sant Romà de Joanetes (la Vall d'en Bas), al mig del poble de Joanetes, esmentada el 1150 a la consagració de Sant Joan de les Abadesses, romànica del segle XII reformada. *Cat. Rom.*, vol. III, p. 413. Als afores també hi ha un mas que es diu Sant-romà.

RIPOLLÈS (0 i 1)

Sant Romà d'Aranyonet (Gombrèn), a 1.090 metres, enlairada, esmentada el 982 com a església però sense dir el sant i vinculada al monestir de Ripoll, el 1888 se suprímí l'absis i es capgirà.

OSONA (9 + 1 i 1)

Sant Andreu de Bancells (Vilanova de Sau, però depèn de Sant Hilari Sacalm), a 927 metres, en un magnífic mirador de les Guillerries, a l'extrem d'una carena que domina tota la vall del Ter, surt a una llista de les parròquies del 1025-1050, romànica, modificada al segle XVII. *Cat. Rom.*, vol. III, p. 817.

Sant Andreu de Gurb (Gurb de la Plana), a 563 metres, vora l'indret on hi havia el castell, 942, segle XII, ampliada els segles XVII-XVIII, pedra del campanar amb unes creus gregues i a l'altra cara hi havia un lleó. *Cat. Rom.*, vol. II, p. 211.

Sant Andreu de la Vola (Sant Pere de Torelló), al peu d'un turó amb bona vista sobre la vall del riu Fornés, dotació 12 de gener de 1032, sagristia 1774, capella del Santíssim 1874. *Cat. Rom.*, vol. III, p. 516.

Sant Andreu del castell de Tona (Tona), al cim d'un planell dominant (680 metres), construïda pels barons Àlvar i Recared, preveres, Centuri, Vera, El-la i Gel-loni, amb l'ajuda de tota la gent del castell, i consagrada pel bisbe Gotmar de Vic el 13 de gener de 889, romànica del segle XI amb arcs llongabards i restes del segle X. *Cat. Rom.*, vol. III, p. 639.

Sant Andreu de Llanars (Prats de Lluçanès), a uns 700 metres, 1034, romànica del segle XI. *Cat. Rom.*, vol. III, p. 454.

Sant Andreu de Pruiit (Rupit i Pruiit), a 950 metres, en una posició dominant, surt a la llista de parròquies del 1025-1050, part de ponent romànica, reforma del segle XVIII. *Cat. Rom.*, vol. III, p. 461.

Sant Andreu de Tresserres (Olost), capella vinculada a Santa Maria d'Olost, 1241, el 1687 en ruïnes, reparada al segle XVII. *Cat. Rom.*, vol. II, p. 79.

Sant Andreu d'Oristà (Oristà), al centre de la població, a 468 metres, 923, neoclàssica amb una cripta romànica. *Cat. Rom.*, vol. III, p. 442.

Sant Andreu Xic o de les Viles (Tona), 1027, no en queda res, però era al peu del castell de Tona, al N, vora l'antic mas Vila. *Cat. Rom.*, vol. II, p. 79.

***Sant Andreu de la Castanya** (el Brull), a 1.250 metres, és la masia més alta del terme, a l'est del coll Formic, sense constància de cap capella antiga. *GGCC*, vol. 1, p. 84.

Sant Romà de Sau (Vilanova de Sau), una mica sobre el riu, ara mig negada pel pantà, surt a la llista mencionada del 1025-1050, consagrada el 1061-1062 pel bisbe de Vic Guillem de Balsareny, romànica del segle XI amb notable campanar, reformada el 1769, es traslladà el culte a l'església nova del mateix nom el 1951. *Cat. Rom.*, vol. III, p. 817.

Casal dels Sant-romà, sota els cingles de Tavertet i en l'antic poble de Sau, 1326, edifici quadrat ara convertit en masia. *Cat. Rom.*, vol. III, p. 824.

VALLÈS ORIENTAL (5 + 2)

Sant Andreu de Castellcir (Castellcir), a uns 690 metres, al marge esquerre de la riera de Castellcir o de Tenes, a la falda de la serra de Roca-sitjana, 939 vinculada a Santa Maria de Mojà, consagrada el 8 de gener de 1034 per l'abat i bisbe Oliva, tres naus amb tres absis i cimbori amb campanar al damunt. *Cat. Rom.*, vol. XVIII, p. 333.

Sant Andreu de la Torre Tavernera o de Castellvell (Vallromanes), al costat d'aquesta torre, a la vorera esquerra de la riera de Vallromanes, sota el turó del castell de Sant Miquel, romànica del segle XI, any 1157, restaurada 1718. *Cat. Rom.*, vol. XVIII, p. 436.

Sant Andreu de Llobons (Vallromanes), ermita sota el puig de Sant Mateu, 1157?, 1264, ruïna del segle XV, refeta abans del 1638, reedificada els anys 1702-1704. *Cat. Rom.*, vol. XVIII, p. 74.

Sant Andreu de Samalús (Cànoves i Samalús), any 1059, romànica sobrealçada. *Cat. Rom.*, vol. VIII, p. 326.

Sant Andreu de Vallgorguina (Vallgorguina), prop del cementiri vell, al lloc dit “la Rectoria Vella”, ruïnosa, alou 984, església 1083. Gavin, desapareguda, 23, 377, p. 171.

*Actual al mig de la població. *Cat. Rom.*, vol. XVIII, p. 73-74. Nova. Gavin, 23, 376, p. 170.

***Sant Andreu i Santa Hermínia** (Sant Celoni), capella de Ca Casa Nova, d’inspiració romànica. Gavin, 23, 271, p. 136.

VALLÈS OCCIDENTAL (0)

MARESME (6 + 2 i 1)

Sant Andreu (Palafolls), capella situada al costat d’un mas al peu del castell, segle XVII. *Cat. Rom.*, vol. XX, p. 452.

Sant Andreu (Pineda de Mar), en ruïnes, en una llenca de terra entre Hortsavinyà i Calella, absis totalment aterrat. *Cat. Rom.*, vol. XX, p. 510.

Sant Andreu (Tordera), capella romànica, en un turonet sobre el torrent de Vallmanya, al veïnat del seu nom. *Cat. Rom.*, vol. XX, p. 531; Gavin, 24, Maresme 418, p. 151.

Sant Andreu d’Òrrius (Òrrius), al centre de la vila, 1063, gòtic tardà i segle XVIII, però amb un absis preromànic, ara capella del Roser segona meitat segle X, ampliacions de mitjan segle XI i segle XIII. *Cat. Rom.*, vol. XX, p. 510; Gavin, 24, Mar 259, p. 96, 4 fotos.

Sant Andreu de Llavaneres (ídem), sobre un petit pujol, voltat de boscos, al nord de la població, actualment la Mare de Déu de la Minerva o l’església Vella, esmentada el 1174, la parròquia està dedicada a sant Pere des del 1558.

*L’altra es va construir entre el 1752 i el 1836, i el campanar es va acabar el 1865. *Cat. Rom.*, vol. XX, p. 512; Gavin, 24, Mar 314, nova 312, p. 115.

Sant Andreu del Far (Dosrius), a 435 metres, a la part més alta de la riera, prop de Can Guinart, Sant Andreu de *Bona conjuncta*, construïda entre el 1164 i el segle XVI, gòtic tardà restaurat al segle XVI o XVII, del Far o d’Alfar de 1630 en endavant, nom adoptat pel castell veí. *Cat. Rom.*, vol. XX, p. 451; Gavin, 24, Mar 155, p. 64.

***Sant Andreu** (Argentona), capella del mas Blanc de Parpers. Gavin, 24, Mar 78, p. 40.

Sant Romà de Can Sant-romà de Tiana (Tiana), capella de dit gran casal, enlairat i assentat sobre les restes de quatre vil·les romanes, de la qual només queden unes restes amb pintures del segle XI, esmentada el 1068, i la capella actual és del segle XV. *Cat. Rom.*, vol. XX, p. 520; *GGCC*, vol. 6, p. 444; Gavin, 24, Mar 383, p. 141.

BARCELONÈS (1)

Sant Andreu de Palomar (Barcelona), esmentada el 974, reconstruïda a començament del segle XII, i el 1135 Ramon Berenguer IV hi féu construir una torre de defensa, adossada a l’església, la qual, enderrocada el 1850, fou substituïda per l’actual, obra de l’arquitecte Pere Falqués. *GGCC*, vol. 20, p. 281.

BAIX LLOBREGAT (1)

Sant Andreu de la Barca (ídem), es diu així des del 1453; des del 1115 fins al 1453 es va dir Sant Andreu de *Saguatosis* (Aigüestoses), reconstruïda diverses vegades, la darrera el 1940. *Cat. Rom.*, vol. XVIII, p. 308.

BERGUEDÀ (8 + 2 i 2)

Sant Andreu de Cal Pallot (Puig-Reig), vora la masia del mateix nom, en un paratge boscos drenat per la riera de Merlès, potser la de Sant Andreu de Gamisans (1312), ja que també es troba prop d'aquest mas, documentat com a vil·la el 991, romànica del segle XII, amb pintures i una necròpolis del segle X. *Cat. Rom.*, vol. XII, p. 392. Aquesta segona, Gavin, 7, Berg (Sagàs), sense foto, índex, p. 160.

Sant Andreu de Cercs (Cercs, al NO del poble, sobre el pont de Rabentí, l'edifici romànic, restaurant recentment, s'edificà al segle XII, i al segle XVII passà a dir-se Sant Jordi. *GEC*, vol. 20, p. 340.

Sant Andreu de Gargallà (Montmajor), presideix el poble de Gargallà, depenia del monestir de Ripoll des de l'època de repoblació de la comarca (982, 1003), entre l'església parroquial i la rectoria es conserva el que sembla que era l'absis del primitiu temple preromànic. *Cat. Rom.*, vol. XII, p. 337.

Sant Andreu de Gréixer (Guardiola de Berguedà), sota el Moixeró, consagrada el 13 de desembre de 871 pel bisbe Guisad d'Urgell, romànica del segle XI, modificada al segle XII i restaurada el 1957. *Cat. Rom.*, vol. XII, p. 304-307.

Sant Andreu de la Serreta o de Tona o de Farners (Capolat), en un dels planells de la Serreta, a un centenar de metres de la casa del mateix nom i un xic enlairada respecte al seu entorn. Per la banda de ponent s'obre una fondalada per la qual discorre la riera de Coforb. Sense dades, al segle XVIII era sufragània de Sant Martí de Capolat, romànica del segle XI i absis del segle XII. *Cat. Rom.*, vol. XII, p. 146.

Sant Andreu de l'Espà (Saldes), església parroquial, ara capella al mig d'aquest llogarret, 1010, només conserva la porta, una petita finestra tapiada i un ull de bou del primitiu temple romànic, el campanar és del segle XIX. *Cat. Rom.*, vol. XII, p. 464.

Sant Andreu de Madrona (Puig-Reig), antiga església, ara capella perduda, 1195, probablement prop de l'actual casa de Madrona de Fonollet i de l'església del Roseret. *Cat. Rom.*, vol. XII, p. 62; Gavin, 17, Berg, índex, p. 160.

Sant Andreu de Sagàs (Sagàs), presideix el poble, consagrada el 16 de juliol de 903 pel bisbe Nantigis d'Urgell, de la qual es conserven unes tombes antropomorfes dins de l'absis, basílica coberta amb fusta del segle XI, coberta amb volta al segle XII i reformada als segles XVII-XVIII, i restaurada al segle XX. *Cat. Rom.*, vol. XII, p. 422-444.

***Sant Andreu de Valielles** (Busa, municipi de Montmajor), capella enlairada. Gavin, 17, Berg, 186, p. 95.

***Sant Andreu** (Viver i Serrateix), capella del mas Coromines, probablement dels segles XIV-XV i transformada el 1767 i el 1942. *GGCC*, vol. 2, p. 274; Gavin, 17, Berg 329, p. 149.

Sant Romà de la Clusa (Castell de l'Areny), a 1.400 metres, al bell mig de la vall principal de les quatre que formen aquest esplèndid paratge de l'Alt Berguedà, surt a l'acta de consagra-

ció de Santa Maria de la Seu d'Urgell del final del segle x o de la primera del segle xi, romànica del segle xii. *Cat. Rom.*, vol. XII, p. 196.

Sant Romà d'Oreis (Gisclareny), església gairebé dalt del cim d'un serrat, en ple pendent, datable de la primera meitat del segle xi però sense volta, i esmentada des del final del segle xii com a lloc de culte fins ben entrat el segle xv. *Cat. Rom.*, vol. XII, p. 272-274.

BAGES (8 + 6 i 2)

Sant Andreu (Manresa), a extramurs, junt a l'hospital superior, del qual fou capella, 1300, no se'n conserva res. *Cat. Rom.*, vol. XI, p. 37.

*Nova. Gavin, 5, Bag 197, p. 95.

***Sant Andreu** (Santpedor), capella, restes. Gavin, 5, Bag 484, p. 202.

***Sant Andreu d'Aguilar** (Aguilar de Segarra), al costat del castell, Sant Joan 983 > Sant Andreu, abandonada al segle xv, reconstruïda cap al 1833.

* Traslладada prop de l'estació, després de la guerra civil del 1936-39. *Cat. Rom.*, vol. XI, p. 34; Gavin, 5, p. 17; Bag, 1 i 2.

Sant Andreu de Bellveí (Calders), a la fondalada de la riera de Calders, més avall del castell, prop de l'antic mas i colònia tèxtil de Bellveí, 1105, és posterior, enrunat. *Cat. Rom.*, vol. XI, p. 135.

Sant Andreu de Castellnou (Castellnou de Bages), 981 com Santa Maria de Buc, 1032 parròquia de Sant Andreu, romànica del segle xi, tres naus i absis romànics amb arcs llombards. *Cat. Rom.*, vol. XI, p. 200-203.

Sant Andreu de Clarà (Moià), capella, 1298, al peu de les runes del castell de Clarà, al cim d'un serrat, romànica del final del segle xi – segle xii, realçada el 1870 i reforçada amb contraforts. *Cat. Rom.*, vol. XI, p. 298.

Sant Andreu de Comallonga (Fonollosa), capella rural propera al mas Comallonga i al costat de la masia de Betlem, 1221, restes romàniques, gòtiques i del 1729 (llinda). *Cat. Rom.*, vol. XI, p. 254.

Sant Andreu de Genescar (Gaià), capella rural, 1635, dalt d'un petit pujol al vessant sud de la serra de Vilagaià, molt a prop del mas Genescar. Romànica tardana, sense absis i reformada, de grans blocs. *Cat. Rom.*, vol. XI, p. 257.

Sant Andreu de Maians (Castellfollit del Boix), en un turó, l'any 967 fou donada a Sant Benet de Bages, romànica del segle xi. *Cat. Rom.*, vol. XI, p. 185.

*Nova. Gavin, 5, Bag 125, p. 66.

Sant Andreu (o Sant Andreuet o Sant Daniel) de Palou (Sant Joan de Vilatorrada), església en ruïnes al puig de Sant Daniel, petit turó situat al nord del poble, tocant a l'aiguabarreig de la riera de Fals amb el Cardener, dins Can Canals Vell, coneguda des del 1114. *GGCC*, vol. 2, p. 92; Gavin, 5, p. 217, sense foto.

***Sant Andreu d'Horta** (Salo, Sant Mateu de Bages), capella, en un turó de 417 metres entre dos rius, a l'oest del terme. Gavin, 5. Bag 445, p. 186.

***Sant Romà** (el Pont de Vilomara i Rocafort), capella del mas Roviralta, feta construir per la vídua de Pere de Sitjar, senyor de Rocafort, el 1353. *GGCC*, vol. II, p. 160.

***Sant Romà** (el Pont de Vilomara i Rocafort), capella del mas Oristrell o Ullastrell, ídem.

ANOIA (3 i 1)

Sant Andreu (la Pobla de Claramunt), ruïnes prop de la Ninota, dalt d'un turó envoltat de conreus, a la part alta del barri de les Figueres, al peu del castell, capella rural, 1267. *Cat. Rom.*, vol. XIX, p. 466.

Sant Andreu de la Manresana (els Prats de Rei), església al fossar de la Manresana, molt a prop de l'impressionant castell. 1043, surt a la llista de parròquies del bisbat de Vic del 1025-1050, edifici modern del segle XVII, de parets romàniques. *Cat. Rom.*, vol. XIX, p. 469.

Sant Andreu de Pujalt (Pujalt), església parroquial, en una esplanada al començament del poble, que s'esglaona al costat del puig on s'assentava el castell, també surt en dita llista, romànica tota molt transformada. *Cat. Rom.*, vol. XIX, p. 481-482.

Sant Romà (Santa Maria de Miralles), de possible origen romànic, 1413 Florençana > Sant Romà de Freñola, segle XV capella, el 1915 és traslladada la parroquialitat. *Cat. Rom.*, vol. XIX, p. 348; Gavin, 15, An 294, p. 198-199.

ANDORRA (3 + 2 i 4 + 2)

Sant Andreu d'Andorra la Vella (ídem), enlairada, dins l'urbanització del mateix nom, molt modificada i sense dades, s'hi trobà una lipsanoteca del segle XII. *Cat. Rom.*, vol. VI, p. 415.

Sant Andreu del Prat del Campanar (la Maçana), a 1.505 metres, a quatre-cents metres de la sortida del poble d'Arinsal, en aquest prat, entre el torrent dels Càcols i el torrent de Ribassols. Base dels segles XI-XII i restes de pintura, ceràmica i monedes. Destruccions als segles XIII i XVIII, i reconstruïda i excavada el 1975. *Cat. Rom.*, vol. VI, p. 490-492.

Sant Andreu de Tolse (Sant Julià de Lòria), no documentada, però sí el mas el 1167, i les restes no semblen romàniques. *Cat. Rom.*, vol. VI, p. 384-385.

***Sant Andreu** (Andorra la Vella), capella que hi havia entre el pont de les Escaldes i Andorra la Vella, esmentada per Junoy (1833) però que ja no existeix. *GGCC*, vol. XVI, p. 350; Gavin, 18, And 33, p. 70, però diu *les Escaldes*.

***Sant Andreu d'Arinsal** (la Maçana), església sufragània. Gavin, 18, And 43, p. 177.

***Sant Romà d'Aubinyà** (Sant Julià de Lòria), a uns 1.100 metres, edifici considerat preromànic i reconstruït a la dècada de 1960, després de trobar-se enrunat, però que és del segle XV o posterior. *Cat. Rom.*, vol. VI, p. 414.

Sant Romà d'Erts (la Maçana), restes d'una paret i absis al capdamunt d'aquest poble, hi ha una torre elèctrica, sense dates, però són del segle XI-XII, amb restes de pintura mural. *Cat. Rom.*, vol. VI, p. 489-490.

*També al poble. Gavin, 18, And 46, p. 179.

Sant Romà de les Bons (Encamp), a 1.335 metres, en un petit sortint rocallós, al punt convergent dels dos vessants que entren a la vall d'Encamp, l'espadat sobre la Valira del nord forma un desnivell de 45 metres. Consagrada el 1164, però l'edifici sembla de la primera meitat del segle XII, pintures al Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC), on hi ha representat l'apòstol Andreu. *Cat. Rom.*, vol. VI, p. 460.

Sant Romà de Vila (Encamp), a l'entrada del poble, en un camp sota la carretera, sense dates, originàriament d'un romànic rústic del segle XII, es construí damunt l'absis semicircular un de trapezoidal. Al Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC) es conserva una taula d'altar de cap al 1200 procedent d'aquesta església amb el Pantòcrator i quatre parelles d'apòstols. *Cat. Rom.*, vol. VI, p. 471-474.

Sant Romà dels Vilars (Escaldes-Engordany), a 1.861 metres, a la falda del pic de Padern, al costat dret de la Valira, sense dades, però és una obra del segle X. *Cat. Rom.*, vol. VI, p. 477.

ALT URGELL (12 + 2 i 8)

Sant Andreu d'Aristot (el Pont de Bar), església parroquial, al costat sud del nucli urbà d'Aristot, que és en una posició eminent sobre el curs del Segre, visitada pel bisbe el 1314, romànica del segle XII. *Cat. Rom.*, vol. VI, p. 308.

Sant Andreu de Castellbò (Montferrer i Castellbò) "El poblat de Sant Andreu, que ara només té quatre cases habitades, és situat al vessant oriental del turó de l'Orri, a 1.329 metres, passat el barranc de Sant Andreu i un parell de quilòmetres més amunt del poble de les Eres" i a 8,5 km de Castellbò, surt a l'*Spill*, molt refeta, campanar sobre l'absis. *Cat. Rom.*, vol. VI, p. 234.

Sant Andreu de Cornellana (Lavansa i Fórnsols), dalt d'un turó damunt el poble, restes del segle XII al cementiri, sobre la carretera de Tuixent a la Seu d'Urgell per Fórnsols, podia ser la capella del castell, però sense dades. *Cat. Rom.*, vol. VI, p. 225.

Sant Andreu de la Parròquia d'Hortó (Ribera d'Urgellet), 1116 de Laortó. "Sembla que la primitiva parròquia de Sant Andreu d'Hortó era situada en l'indret on encara se'n poden veure els vestigis."

*Posteriorment es traslladà a l'actual emplaçament, on fou bastit un nou edifici dedicat també a Sant Andreu. Maria-Lluïsa Cases i Loscos, *Cat. Rom.*, vol. VI, p. 68.

Sant Andreu de Malgrat de Noves (Noves de Segre), a la part alta del conjunt de ruïnes d'aquest antic poble, 1097, romànic rústic del segle XII. *Cat. Rom.*, vol. VI, p. 248.

Sant Andreu de Sallent d'Organyà (actual santuari de Sant Maximí, Coll de Nargó), sota unes penyes, al ND d'aquell poble, s'hi accedeix per coll de Nargó, documentada el 1036, romànica del segle XII amb capçalera trilobulada. *Cat. Rom.*, vol. VI, p. 186-187.

Sant Andreu de Trespunts (Ribera d'Urgellet), antic cenobi situat al terme del Pla de Sant Tirs, sobre el camí ral que seguia el Segre, de la Seu d'Urgell vers Organyà, a la confluència del riu Lavansa amb el Segre. Des del 839 es coneixia com Sant Iscle de Centelles, reedificat el 973 com Sant Andreu de Centelles o d'Entrepones, però ja enderrocat a l'*Spill*. Maria-Lluïsa Cases i Martínez, *Cat. Rom.*, vol. VI, p. 67; Gavin, 18, A Urg 164, p. 77, foto porta.

Sant Andreu del castell d'Oliana (Oliana), al costat del castell, consagrada pel bisbe Eribau d'Urgell entre el 1037 i el 1040, romànica del segle XI, restaurada el 1978. *Cat. Rom.*, vol. VI, p. 264.

Sant Andreu de la vila d'Oliana (Oliana), al centre històric, 1054?, edifici dels segles XVII-XVIII però amb una cantonada dels segles XII-XIII. *Cat. Rom.*, vol. VI, p. 265.

Sant Andreu del Mas Fontaneda o Fontanella (Fígols i Alinyà), capella situada al costat de dit mas, i esmentada a l'*Spill*, segle XV, com a despoblat. *Cat. Rom.*, vol. VI, p. 61; Gavin, 18, A Urg 163, p. 76.

Sant Andreu in *Planezas*, esmentat en el testament de l'any 992 del comte Borrell II, potser a la casa de Sant Andreu, al capdamunt del torrent de Sant Pere, a l'oest del Segre, ja al terme d'Anserall. Maria-Lluïsa Cases i Loscos, *Cat. Rom.* vol. VI, p. 70.

Sant Andreu Vell d'Arcavell (Anserall), restes en un despoblat a un quilòmetre d'Arcavell, en direcció a migjorn, a uns 80 metres de la casa Babullà, 967, murs absis llis. *Cat. Rom.*, vol. VI, p. 138; Gavin, 18, A Urg 31, p. 28.

*Parroquial al poble. *Ibíd.*, 32, p. 29.

Sant Romà de Banat (Alàs i Cerc), a 1.100 metres, al camp obert que hi ha junt amb les cases del Masover de Banat, al vessant sud del Segre, a prop del barranc de Banat, 1030, romànic del segle XI ben conservat. *Cat. Rom.*, vol. VI, p. 111-112.

Sant Romà de Civís (Anserall), surt a l'acta de la Seu de final del segle X o principi del segle XI, però l'església actual és del segle XVI, reconstruïda més tard. *Cat. Rom.*, vol. VI, p. 58.

Sant Romà de la Coma de Nabiners (Ribera d'Urgellet), en un replà elevat de la Muntanya, en una caseria del petit veïnat, totalment abandonat, de la Coma, a l'esquerra del torrent de la Coma, 1007, potser del segle XI però refeta. *Cat. Rom.*, vol. VI, p. 304.

Sant Romà de Pallerols del Cantó (Montferrer i Castrellbó), 1086 Sant Romà "*in valle Elisitana... in villa que vocant Avelaned...*", molt transformat. *Cat. Rom.*, vol. VI, p. 65.

Sant Romà de Perles (Fígols i Alinyà), consagrada el 1060. Gavin, 18, A Urg 10, p. 21.

Sant Romà de Sisquer (Lavansa i Fórnols), al mig d'aquest veïnat, sobre la carretera de Sorribes a la Seu d'Urgell, castell del 1107, obra del segle XII. *Cat. Rom.*, vol. VI, p. 220-221.

Castell de Sisquer o de Sant Romà (Lavansa i Fórnols), ídem, a Ca l'Arnau, 1107. *Cat. Rom.*, vol. VI, p. 219.

Sant Romà de Valldarques (Coll de Nargó), a la fondalada de Valldarques, al vessant nord de la serra d'Aubenc, sense dades medievals, romànic del segle XII, pintures. *Cat. Rom.*, vol. VI, p. 190.

Sant Romà de Voloriu (Fígols i Alinyà), al nord de Fígols, a dit lloc, 1056. *Cat. Rom.*, vol. VI, p. 61.

SOLSONÈS (6 + 2 i 1)

***Sant Andreu** (Lladurs), restes prop de casa Sant Andreu, els Torrents. Gavin, 19, 87, p. 49.

Sant Andreu (Navès), capella de la Sala de Linya. Gavin, Sol 147, p. 73.

Sant Andreu de Clarà (Castellar de la Ribera), en un turó, enmig d'una petita vall, 1043, restes de les finestres del segle XII, molt reformada el 1756. *Cat. Rom.*, vol. XIII, p. 85.

Sant Andreu de la Coma, del Pujol del Racó (o de Mosoll) (la Coma i la Pedra), enmig dels rius Mosoll i Ribereta, prop del mas del Pujol del Racó, entre la vegetació. S'esmenta com a Sant Andreu de Mosoll a mitjan segle XII i com a possessió del monestir de Sant Llorenç de Morunys, és del segle XII ruralitzat, amb absis quadrat i ruïnosa. *Cat. Rom.*, vol. XIII, p. 104; Gavin, 19, Sol 32, p. 27.

***Sant Andreu de Linya** (Navès), església parroquial, amb retaule barroc. Gavin, 19, Sol 143, p. 71.

Sant Andreu de la Móra (Navès), a 950 metres, en un terreny abrupte al cim d'un petit altiplà i al peu del rocam del Travil, ja surt com a parròquia al capbreu del 872-878, segle XII ampliada als segles XVII-XVIII amb una sagristia. *Cat. Rom.*, vol. XIII, p. 168 i 169.

Sant Andreu (o Sant Pere) del Cavall (Navès), al NE del terme, en un dels indrets més feréstecs i encisadors del Solsonès, 1100, possessió Sant Andreu "in ipso Cavallo", del qual es conserva la portalada i part de l'arc toral, dins la casa del Cavall, que bastí i reformà l'església al segle XVII Guiu Cavall, i en aquesta època degué agafar la segona advocació de Sant Pere. *Cat. Rom.*, vol. XIII, p. 197.

Sant Andreu del Pujol Melós (Navès), dalt d'un turó cobert d'argelagues, entre les rases de Marinyac, Vallanca i Antigues, 1100, absis trapezoidal del segle X, nau del segle XII. *Cat. Rom.*, vol. XIII, p. 196.

Sant Andreu de Miralles (Pinós de Solsonès), prop del casal, romànica del segle XII, sense dades. *Cat. Rom.*, vol. XIII, p. 264.

Sant Romà (o la Mare de Déu del Remei) (Pinell de Solsonès), dalt del turonet que abriga la casa de Sant Romà, 1000, romànica escurçada, amb tres absis semicirculars. *Cat. Rom.*, vol. XIII, p. 241.

SEGARRA (3 i 2)

Sant Andreu de Montconill (Biosca), a 200 metres a l'E del poblat abandonat de Montconill, a l'extrem de la carena, sense dades, volta esfondrada, restes del final del segle XI - segle XII. *Cat. Rom.*, vol. XXIV, p. 382. i 383.

Sant Andreu de Vilagrasseta (Montoliu de Segarra), surt a la llista de parròquies del bisbat de Vic del 1025-1050, però és neoclàssica del segle XVIII. *Cat. Rom.*, vol. XXIV, p. 335.

Sant Andreu i Sant Guillem de Sant Guim de la Rabassa, al centre del poble, construïda a mitjan segle XI, però barroca del segle XVIII. *Cat. Rom.*, vol. XXIV, p. 338; Gavin, 20, vella, Seg 103, p. 56; nova, Seg 114, p. 85.

Sant Romà de Rubinat (Sant Antolí i Vilanova), a uns 650 metres, prop del naixement del torrent Salat, a la partida de Sant Romà, entre Rubinat i Llindars, ruïnes, segle XIII, però refeta més tardanament i abandonada. *Cat. Rom.*, vol. XXIV, p. 337.

Sant Romà de Rubiol o Sant Romà Soldat Romà, of. Sant Romà Mantu (Guissona), capella construïda per un particular, donada a Guissona el 1147, volta ensorrada. *Cat. Rom.*, vol. XXIV, p. 334; Gavin, 20, Seg 131, p. 67.

PALLARS SOBIRÀ (8 + 3 i 7 + 1)

Sant Andreu d'Alanís (Rialb), 1070, segle XVI deshabitat. *Cat. Rom.*, vol. XV, p. 66.

Sant Andreu de Baén (Gerri de la Sal), a uns 1.000 metres, a l'entrada del poble de Baén, parroquial sense dades, del segle XII amb capelles del segle XVII. *Cat. Rom.*, vol. XV, p. 217-218.

Sant Andreu de Cassibrós (Ribera de Cardós), parròquia 1314 - segle XV, actualment annexa a Llavorsí. *Cat. Rom.*, vol. XV, p. 66-67.

Sant Andreu de la Borda d'Orteu (Sort), ruïnós, sense dades. *Cat. Rom.*, vol. XV, p. 70.

Sant Andreu de Malmercat (o de Bielsa) (Soriguera), a uns 920 metres, a la part baixa del turó on s'esglaonen les cases del poble, 1122 capella del castell amb funcions de parròquia, restes del segle XI realçada i amb capelles laterals afegides. *Cat. Rom.*, vol. XV, p. 299.

Sant Andreu de Pujol (abans Sant Pere) (Gerri de la Sal), 1081, molt modificada. *Cat. Rom.*, vol. XV, p. 60.

***Sant Andreu de Rodés** (Surp), església esfondrada per un llamp el 1962, còpia rec. 1979. Gavin, 9, P Sob 271, p. 134.

Sant Andreu de Sellui (abans de Sersui) (Gerri de la Sal), ruïnes del segle XI, al cim d'un petit turó. *Cat. Rom.*, vol. XV, p. 229.

Sant Andreu de València d'Àneu (Alt Àneu), a uns 1.150 metres. "L'església parroquial de Sant Andreu és a la part alta del poble de València d'Àneu, fora del nucli antic de la vila closa, al capdamunt d'un turó que separa aquesta del serrat on hi ha les restes del l'antic castell dels comtes de Pallars." Sense documents medievals, però és del segle XII, o del XIII, amb restes de pintures murals de l'absis amb l'epifania al Museu Diocesà d'Urgell, i un Crist majestat de talla de la segona meitat del XII al Museu Marès. *Cat. Rom.*, vol. XV, p. 129-132.

***Sant Andreu** (Farrera de Pallars), a 1.275 metres, capella desapareguda dalt del turó homònim, al sudest de Montesclado, on ara hi ha el repetidor. *GGCC*, vol. XII, p. 78.

***Sant Andreu d'Arides** (la Guingueta d'Àneu), església situada sota el pla d'Arides, al NE de terme, avui despoblat i sense restes. *GGCC*, vol. XII, p. 118.

Sant Romà d'Aineto (Lladorre), a uns 1.200 metres, al centre del poble, situat entre Tavascan i Lladorre, 1314 parròquia i més tard sufragània, romànic rústec del segle XII amb pintures, avui al Museu Diocesà d'Urgell. *Cat. Rom.*, vol. XV, p. 262-264.

Sant Romà d'Anàs (Ribera de Cardós), a uns 1.120 metres, a la part alta i al centre del poble, a uns 3 quilòmetres de Ribera de Cardós, surt a l'acta de la Seu de final del segle X i principi del segle XI, segle XII amb embigat de fusta i capelles posteriors. *Cat. Rom.*, vol. XV, p. 288.

Sant Romà d'Aquetupida (Gerri de la Sal), no se sap on és, 1164 confirmada a Santa Maria de Gerri, sufragània de Sant Martí de Montcortès. *Cat. Rom.*, vol. XV, p. 62.

Sant Romà d'Escós (Soriguera), capella a uns 1.450 metres, 1089 Sant Romà d'Estac? *Cat. Rom.*, vol. XV, p. 68.

Sant Romà de Benui (Gerri de la Sal), no se sap on és, 1164 confirmada a Santa Maria de Gerri. *Cat. Rom.*, vol. XV, p. 62.

Sant Romà de Cabestany o Capestany (Gerri de la Sal), a uns 1.120 metres, sobre un turó que domina l'estany de Montcortès, sense notícies medievals, segle XIX sufragània de Sant Martí de Montcortès. *Cat. Rom.*, vol. XV, p. 62.

***Sant Romà de Tavèrnoles** (Llavorsí), sufragània. Gavin, 9, P Sob 169, p. 90.

Sant Romà d'Useu (Gerri de la Sal), a uns 850 metres, sufragània, als afores del poble entornat d'Useu, església confirmada a Gerri el 1164, restes del final del segle XI – segle XII del mur de tramuntana i absis, amb una sanefa de pintura i pica beneitera. *Cat. Rom.*, vol. XV, p. 224; Gavin, 8, P Sob 44, p. 37.

PALLARS JUSSÀ (6 + 2 i 1)

Sant Andreu d'Astell (la Torre de Cabdella), surt a l'acta de la Seu del final del segle X - principi del segle XI, 1314, transformada, depèn de la Pobleta de Bellveí. *Cat. Rom.*, vol. XV, p. 77.

Sant Andreu d'Escales (Tremp), església que va dependre del monestir d'Alaó, es trobava on es troba documentat el mas de Sant Andreu, actualment colgat per l'embassament d'Escales, al peu de la muntanya del poble, damunt el camí que anava de la Conca al Pont de Suert, surt en un suposat precepte de Carles el Calb del 844, 1180. *Cat. Rom.*, vol., XV, p. 79.

Sant Andreu de Biscarri (Isona), a la part alta del poble vell, actualment abandonat, 1068, romànic del segle XI-XII, absis amb dobles arcs llombards. *Cat. Rom.*, vol. XV, p. 398-399.

*Nova. Gavin, 9, P Jus 31, p. 30.

Sant Andreu de les Maleses (la Pobla de Segur), antic monestir benedictí situat a l'esquerra del barranc de les Maleses (o de Sant Pere), a la sortida de l'estret de Collegats, fundat abans del 868 per l'abat Atili, i refundat i reedificada l'església, però dedicada a Sant Pere, el 998. Resten dos absis, amb restes de pintura, sota una gran balma, tot molt abandonat. *GEC*, vol. 20, p. 274.

Sant Andreu de Llimiana (o de la Serra) (Llimiana), al caire d'un serrat que domina el poble de Llimiana, sense notícies fins al 1758, ruïnes del final del segle XI – segle XII amb dos absis. *Cat. Rom.*, vol. XV, p. 414.

Sant Andreu de Llordà (Isona), 1071?, capella del segle XI en un serrat al nord del poble de Llordà, de la qual només es conserven filades. *Cat. Rom.*, vol. XV, p. 72.

***Sant Andreu de Serradell** (el Pont de Claverol), a 965 metres, sobre l'esperó rocós on s'asenta el poble i les restes del castell. *GGCC*, vol. XII, p. 224.

Sant Romà de Sant Romà d'Abella (Isona), capella del castell, sense notícies, parroquial > sufragània. *Cat. Rom.*, vol. XV, p. 73; Gavin, 9, P Jus, 253, p. 121.

VAL D'ARAN (2)

Sant Andreu de Salardú (Salardú), a la part alta de la població, sobre una terrassa aixecada entre la Garona i l'Unhola, a l'indret on s'havien desplegat les dependències del castell, del qual es conserven restes, romànic molt treballat del segle XIII, esmentat el 1313. *Cat. Rom.*, vol. XIII, p. 369 i s.

Sant Andreu de Casau (Vielha), a 1.103 metres, al costat del poble, que es troba enlairat, d'origen romànic però sense dades, i que ara és la seu d'un petit museu. *Cat. Rom.*, vol. XIII, p. 432.

ALTA RIBAGORÇA ORIENTAL (1 i 3)

Sant Andreu de Barravés (Vilaller), antiga abadia benedictina a la vall de Barravés (930), més tard subjecta a Sant Vicenç de Roda (1092), però de la qual no s'ha conservat cap resta ni l'arxiu. J. Quella ha arribat a la conclusió que seria en el lloc dit Montsant, prop de Vilaller i del castell de Viuet, per on passava la carretera N-230. *Cat. Rom.*, vol. XVI, p. 80.

Sant Romà de Bono (Montanui), capella dita també de Santa Leocàdia en alguns llocs, es troba, abandonada, a la cruïlla de la carretera N-230 amb la carretera que porta a la central hidroelèctrica de Senet, en un replà inferior a la carretera i totalment coberta de bardisses, sense dades, segle XIII, absis reemplaçat per la sagristia. *Cat. Rom.*, vol. XVI, p. 142.

Sant Romà de Casós (el Pont de Suert), a l'extrem de llevant del poble de Casós, sense dades però sembla vinculada amb el monestir de Sant Andreu de Barravés, romànic del segle XII, amb ferramenta i forrellat. *Cat. Rom.*, vol. XVI, p. 169.

Sant Romà de Massivert (el Pont de Suert), església mig engolida per la vegetació i emplaçada dins el nucli abandonat de Massivert, situat a 1.323 metres, aigua avall i a l'esquerra de la vall d'Erta, surt a l'inventari d'esglésies pertanyents a la mensa del monestir de Lavaix del final del segle XII com a sufragània de Sant Bartomeu d'Erta, romànic senzill del segle XI, amb remodelacions del segle XII i posteriors. *Cat. Rom.*, vol. XVI, p. 173.

ALTA RIBAGORÇA OCCIDENTAL (2)

Sant Andreu de Sos (Sessué), a 1.150 metres, als afores del poble de Sos, cap al S, a l'aresta d'un esperó rocallós que domina la vall, on era situat l'antic castell de Sos; sense referències medievals, romànic del segle XII amb capelles. *Cat. Rom.*, vol. XVI, p. 288-289.

Sant Andreu de Rins de Vilarrué (les Paüls), era la capella de l'antic casal fortificat de Vilarrué, sota la serra d'Urmella (esmentat el 1068), però que és en ruïnes i només se'n conserva una pica baptismal de tradició romànica. *Cat. Rom.*, vol. XVI, p. 82.

BAIXA RIBAGORÇA ORIENTAL (4 i 3)

Sant Andreu de Calbera (Beranui), a l'entrada del poble de Calbera, enlairat a 1.207 metres, en un contrafort assolellat de la serra de Pegà, penjat sobre l'Isàbena, documentada el 1124, romànic del segle XI. *Cat. Rom.*, vol. XVI, p. 336.

Sant Andreu de Castigaleu (Castigaleu), capella al cim d'un turó al sud del poble, romànic tardà però dins les formes tipològiques encara altmedievals. *Cat. Rom.*, vol. XVI, p. 360.

Sant Andreu d'Estanya (Benavarri) "Segons un inventari de mitjan segle XII fet per la canònica de Sant Pere d'Àger, vora l'Estany de Dalt i al peu del camí de Casserres, existí una església dedicada a l'apòstol sant Andreu, de la qual avui s'ha perdut tot rastre." (Jordi Boix i Pociello). *Cat. Rom.*, vol. XVI, p. 84.

Sant Sadurní i Sant Andreu d'Aguilar (Graus), ermita al nord d'Aguilar, a 1.010 metres, a la serra dels Aventaes, damunt la riba esquerra de l'Éssera i gairebé davant de Sant Quilis, sense notícies, vinculació castellera, començament del segle XI. *Cat. Rom.*, vol. XVI, p. 536.

Sant Romà d'Areny (Areny de Noguera), petita capella que sembla de factura moderna i popular, situada a la confluència del barranc del seu nom i la Noguera Ribagorçana, entre els quilòmetres 99 i 100 de la carretera N-230. Surt al suposat precepte de Carles el Calb al monestir d'Alaó del 855, sepulcres de fossa a prop. *Cat. Rom.*, vol. XVI, p. 83.

Sant Romà de Mont de Roda (la Pobla de Roda), capella, vestigis vora la casa homònima, al NE de la Colomina, ref. segle XIII. *Cat. Rom.*, vol. XVI, p. 87.

Sant Romà d'Estanya (Benavarrí), al centre de la dita caseria, al SE del terme i a ponent dels estanys de la Plana, 1066 vinculada a Sant Pere d'Àger, porta del 1586. *Cat. Rom.*, vol. XVI, p. 84.

BAIXA RIBAGORÇA OCCIDENTAL (1 i 1)

Sant Andreu de Foradada (Foradada), sense referències ni restes. *Cat. Rom.*, vol. XVI, p. 91.

Sant Romà de Castre (la Pobla de Castre), a 744 metres, església al costat de les restes del castell, i al sud de la Pobla, damunt d'un penya-segat excavat verticalment per l'Éssera, ara esdevinguda ermita, ref. final del segle XI, obra molt acurada del segle XII. *Cat. Rom.*, vol. XVI, p. 550.

LLITERA (1 + 1)

Sant Andreu de Gavasa (Gavasa), el 1079 es diu que era fora del poble, però no se n'hi ha conservat memòria. *Cat. Rom.*, vol. XVI, p. 243.

***Sant Andreu del Gaió** (Tamarit de Llitera), església d'aquest veïnat, moderna i de rajols. *GGCC*, vol. XII, p. 447.

NOGUERA (2 i 1 + 1)

Sant Andreu del Puig de Rialb (abans de Rialb Sobirà), (la Baronia de Rialb), església parroquial sota el petit nucli del Puig, avui abandonat, surt a l'acta de la Seu de final del segle X i principi del XII, però sense dir el sant, final del segle XI – segle XII, transformat. *Cat. Rom.*, vol. XVII, p. 294 i 295; Gavin, 12, Nog 311, p. 144.

Sant Andreu de Vilanova de l'Aguda (ídem), o església del Roser, a 400 metres, antiga església parroquial, només conserva el campanar i no se'n tenen dades. *Cat. Rom.*, vol. XVII, p. 66; Gavin, 12, Nog 389, p. 176.

***Sant Romà** (els Masos de Milà, Àger), església sufragània. Gavin, 12, Nog 30, p. 29.

Sant Romà de Comiols (Artesa de Segre), a l'extrem sud del cingle on s'assenta l'abandonat poble de Comiols, el 1054 és donada a la canònica de Montmagastre per Arnau Mir de Tost i família, segle XI, queden força restes del castell. *Cat. Rom.*, vol. XVII, p. 196.

URGELL (1)

Sant Andreu de Montblanquet, nucli situat al pla del Baró, sufragània, 1150 vinculada amb Vallbona de les Monges, finals del segle XII - segle XIII. *Cat. Rom.*, vol. XXIV, p. 583.

PLA D'URGELL (1)

Sant Andreu d'Ivars (Ivars d'Urgell), a 265 metres, el 1098 depenent de la canònica de Guissona, edifici barroc. *Cat. Rom.*, vol. XVI, p. 85; Gavin, 20, Urg 75, p. 150.

CONCA DE BARBERÀ I GARRIGUES (0)

SEGRÀ (1)

Sant Andreu (Lleida), a la part alta de la ciutat, 1152, tancada al culte el 1708, enderrocada després del 1735. *Cat. Rom.*, vol. xxiv, p. 79; També dona nom a una antiga torre de la muralla, a un portal, a la placeta, a la creu i al carrer de Sant Andreu. *GGCC*, X, 74, 76, 95.

*El 1740 s'iniciaren les obres d'una nova església parroquial dedicada a Sant Andreu, al carrer dels Cavallers. *Cat. Rom.*, xxiv, p. 79; consagrada pel bisbe Galindo el 1754. *GGCC*, X, p. 76; foto d'aquesta, Gavin, Seg 77, p. 131.

ALT PENEDEÈS (3 + 2)

Sant Andreu (Vilafranca), capella. Gavin, Graf 88, sense foto.

Sant Andreu de l'Avellà (Font-Rubí), dalt d'un turó a l'esquerra del quilòmetre 5 de la carretera de Guardiola a la Llacuna, no s'esmenta fins al 1758, i només en resta l'absis, que és del segle xi. *Cat. Rom.*, vol. XIX, p. 119; *Inv. Alt Penedès*, p. 42, foto 59.

Sant Andreu de les Conilleres (o de can Morgades del Grau) (Castellví de la Marca), capella a 1,5 quilòmetres del poble de les Conilleres, en direcció a Castellví de la Marca, al costat de la masia de Can Morgades del Grau. Sense dades fins al segle xvi, construïda el 1747, aprofità l'absis del segle xi-xii per a sagristia. *Cat. Rom.*, vol. XIX, p. 115; *Inv. Alt Penedès*, p. 36, foto 41.

Sant Andreu de Puigdàlber (Puigdàlber), 1280, però l'emplaçament de l'antiga capella és completament desconegut.

*La parròquia actual també està dedicada a Sant Andreu. *Cat. Rom.*, vol. XIX, p. 59; Gavin, A Pen 95, inclou una foto de l'antiga capella i la nova, A Pen 96.

***Sant Andreu de Secabecs** (Torrelles de Foix), ruïnes, sense volta. Gavin, A Pen 165, p. 84.

BAIX PENEDEÈS (1)

***Santa Marina i Sant Andreu de Lleger** (Sant Jaume dels Domenys), església, emblanquinada. Gavin, B Pen 52, p. 123. A la *Cat. Rom.*, vol. XIX, p. 63, i a la *GGCC*, 5, p. 205-206, només diuen Santa Marina, església al costat i contemporània de la torre, restes.

ALT CAMP (1)

Sant Andreu de Farena (Mont-ral), al capdamunt de la població, en un promontori tocant al riu Brugent, enmig d'un eixamplament de la vall. No surt esmentat fins al 1772, que era sufragània de Sant Pere de Mont-ral, el 1867 parròquia. Romànica del segle xii amb transformacions. *Cat. Rom.*, vol. XXI, p. 332.

BAIX CAMP (3 i 0 + 1)

Sant Andreu d'Arbolí (Arbolí), surt a les dècimes papals del 1279-1280, però l'actual és de final del segle xviii (llinda 1798). *Cat. Rom.*, vol. XXI, p. 64.

Sant Andreu de la Selva del Camp (la Selva del Camp), 1188, reformada al segle XVI, un dels millors exemplars del Renaixement català, però amb la façana i el campanar inacabats, començada el 1582 i amb una porta lateral del 1619. *Cat. Rom.*, vol. XXI, p. 66; *GGCC*, vol. VII, p. 213-214.

Sant Andreu de Vandellòs (Vandellòs), ja surt com a parròquia a les visites del 1179-80, però és del 1773, de tres naus amb cúpula. *Cat. Rom.*, vol. XI p. 66; *GGCC*, vol. VII, p. 274.

***Sant Romà** (Reus), antiga capella del mas Sant Romà. Gavin, 16, B Ca 131.

TERRA ALTA (1)

Sant Andreu de la Fatarella (la Fatarella), també surt a les dècimes papals del 1278-1279, temple gòtic amb portalada barroca. *Cat. Rom.*, vol. XXVI, p. 64-65. També hi ha el portal de Sant Andreu. *GGCC*, vol. XI, p. 258.

GARRAF, TARRAGONÈS, BAIX CINCA, PRIORAT, RIBERA D'EBRE, BAIX EBRE, MONTSIÀ I MATARRANYA (0)